

MAKROFESTIBALAK

AGORTU BEHAR DUEN ARTEFAKTUA

Kontrakultura zenaren espirituarekin sortu ziren makrofestibalak, horixe zuen ardatz Woodstock-en fenomenoak, eta zorionez oraindik ere badira antitesiak, baina gehienak kapitalismoaren adierazpen gorena bihurtu dira: kontsumo masiboa sustatzen dute, merkatua maneiatu, espekulatu, langileak prekarizatu, esplotatu eta zaletuei iruzur egiten diete, baita haien osasuna kaltetu ere, erreportajeen ikusiko dugunez. Enpresek antolatzen dituzte, eta kasu askotan inbertsio funtsak daude atzean. Hori guztia eta gehiago, erakunde publikoek finantzatuta. BBK Live-ri buruz hitz egingo dugu, etxean dugun artefaktu handiena delako.

GORKA PEÑAGARIKANO GOIKOETXEA

Jasangarritasuna izan da aurtengo kartel burua BBK Live jaialdian, hala adierazi dute antolatzaileek hiru eguneko festibala amaitu berritan. Argudio gisa, honela diote titular ostean: “Ingurumenaren aldeko konpromisoan erreferentziazko jaialdia da geurea, musika ingurunearekiko kontzientziarekin uztartuta”. Bide batez, datorren urteko datak jarrita daudela adierazi dute, eta sarrerak erosgai. Detaile adierazgarria, ezin uka.

Jasangarritasunaren bandera berdea jantzi dute makrofestibalek, bereziki, pandemia oste gisa definituriko garaian. Ondo baino hobeto aztertu dute alor hori, besteren artean, Nando Cruz kazetariak eta Jon Urzelai soziologoak. Ez da kasualitatea 2023ko lehen lauhilekoan bi saiakera liburu kaleratu izana makrojaialdi musikalen eta artefaktu horiek beraiekin dakarten dinamiken inguruan: lehenak, *Macrofestivales. El agujero negro de la música* (Makrofes-

tibalak. Musikaren zulo beltza) atera du Península argitaletxearekin, eta bigarrenak *Su festak. Euskal musika jaialdiak XXI. mendean*, Susarekin.

Erregai fosilen aroarekin lotu du Urzelaik makrojaialdien fenomeno garai-kidea: “Garai fosilen kultur adierazpena da; erregai fosilen aroa atzean uzten dugun heinean utzi beharko da jaialdi eredu masibo hau ere, tentsio nabarmenak sortuko direlako”. Makrojaialdien antolatzaileak –gero eta gehiago daude inbertsio funtsen esku– bandera berdearen azpian babesten hasi izanak badu zergatia, ikuspegi berde horrek gero eta garrantzi gehiago izango baitu etorkizuneko gizartearen, eta hobe da azpimarratzea “berdea” zarela ezer ez esatea baino. Edo bada beste hipotesi bat: kontzientzia txarra duzula egiten duzunarekiko eta azpimarratu beharra sentitzen duzula.

Zertan oinarritzen da BBK Live jaialdia aurtengo kartel burua edo titularra “jasangarritasuna” izan dela azpimarratzeko? Ez dago ikerketa sakonik egin beharrik, haiek ematen baitituzte argudioak. Bat: 3.000 pertsona oinez igo dira Kobetamendira. Bi: margolan edo antzerako koadro bat jarri dute jaialdian, “kontzientziazioa” egiteko. Hiru: oholtzaren inguruan hostoak diruditen –edo diren– lona berdeak jarri dituzte.

Eta lau: sarrera bakoitzeko hiru euro Balmasedan eta inguruetan izandako suteen kalteen erreparaziora bideratuko dituztela –idea bat egiteko: hiru eguneko abonua 200 euro balio zituen–.

“Oso ondo daude gauza horiek, zintzoki esanda, ondo dago. Baina uste dut aurrean daukagun erronka kolosal horri horrelako txikikeriekin erantzutea ez dela serioa”, adierazi dio Urzelaik ARGIAri. Areago, neurri horiek ez dira aintzat hartzekoak bere iritziz. Bide beretik hitz egiten du Cruzek aipaturiko liburuan, bereziki azken kapituluan, “zaborra” deiturikoan, eta lotura zuzena egiten dio turismoari, jaialdian sortzen diren zabor tona horiek aipatzeaz gain.

Izan ere, makrojaialdiak jasangarri nola egin aztertu duten ikerketa guztiek diote arazoa jendearen garraioa dela, ereduak berak eskatzen duelako atzerriko jendea erakartzea, kulturaren kontsumo garaikidea hertsiki loturik baitago turismoarekin. Antolatzaileek, gainera, hauspoa ema-

ten diote atzerritarren presentziari, galdetu bestela BBK Live-ri: lautik bat zen Araba, Bizkaia eta Gipuzkoakoa pasa berri den edizioan –“ere” esan behar-ko genuke, kurioski, urtero portzentaia bera baita–.

Bide batez, kopuruez hitz eginda, antolatzaileek esan dute 120.000 parte hartzaile egon direlako Kobetamendin. Baina urterokoa da eta eredu bera duten jaialdi guztietan gertatzen da: bertan hiru egunak pasatzen dituen bisitaria hiru aldiz zenbatzen da. Suminduta hitz egiten du horren inguruan Urzelaik: “Ez da hain zaila kontatzea, gezurra esaten dute, jakin badakite, eta ulergaitza dena da hedabideek horri eustea; ez dakit nola permititu daitekeen halakorik”.

GUGGENHEIM OSTEKO AROA

Hiri eredia eta musika jaialdien esplorazioa bat eginda datoz mendearen parte honetan, eta asko dira gaiaz urtetan hitz egin dutenak. Xabier Gantzarainek bazioen *Zuloa* (Elkar, 2018) liburuko pasarte batean, salgaia besterik bihurtu ez den herri baten parte dela Euskal Herria, eta nazioarteko erakuslehoan *Basque* delako marka kokatzea beste asmorik ez dutela euskal instituzioek. Aspalditik datorren joera da, Guggenheimek markatu zuena nolabait, eta marko berean ulertu behar da Donostia-

ren 2016ko Europako Kultur hiriburutzatza ere. Ez da, jakina, gurean gertatzen den kontua soilik; nazioarteko hiriak lehian ari dira haien izenak mapan kokatzeko.

Kultura ulertzeko “modu jakin bat” dela dio Urzelaik, bereziki etxera begira hitz eginda: “Dena da jendea erakartzea, turismoaren eta ostalaritzaren menpe dagoen eredia”. Eta hori pentsatzea ez da oinarririk gabeko burutazioa: Bilbo-ko alkate Juan Mari Aburtok azken hauteskunde kanpainan makina bider esana du ekitaldi erraldoiak nahi dituela jendea erakartzeko, turismoa sustatzeko.

Frantziako Tourra ekartzeak ere logika bera jarraitzen du, baita EiTbren eta Kutxabanken logoak dituzten ikurrinak atera eta aurkezpen ekitaldian harri-jasotzaileen eta aizkolarien emanaldia antolatzea ere, delako *basque* identitatearen kontua hauspotzea delako erakunde handien helburua. Urzelaik uste du modu oso akritikoan landu dela Tourraren gaia, eta iritzi kritiko oso gutxi entzun direla: “Paradigma horren sustatzaile direnek ikurrina horiek banatzen badizkizute, igual ja ez da hain ekintza transgresorea hori egitea”.

Festibalen kasuan, atzerabegiratua egin du Urzelaik bere liburuan, eta jatorrira jo du, hasieretako festibalen garaietara, izan ere, jatorriz aura bat badute halako jaialdiek. Baina orduko eta egun-

Idealista-k deskantsurako postua jarri zuen eta Vueling-ek informazio gunea. Aizkolari batek auto bat erditik hautsi zuen, eta horrela eman zioten hasiera hiru eguneko jaialdiari.

BBK LIVE

go aldarri eta afixak alderatzea besterik ez dago paradigma aldaketaz ohartzeko. AEBetako Woodstock izan zen mito horretan bazeuden, esaterako, ikasle mugimendu, sindikatu eta gizarte eragileen *stand* modukoak, panfleto iraultzaileak; Mairuelegorretako jaialdia ere, Zigoitian egiten zena, halako aldarrikapenen plaza bihurtu zen duela 50-60 urte.

Erreparatu orain pasa berri den BBK Live jaialdiari: Idealista-k, etxebizitzaren merkatu espekulatuaren eragile nagusienetakoa denak, bere postutxoak jarri du Kobetamendin, baita Vueling hegazkin konpainiak ere. Hegaldiak aipatuta, SkyScanner-ek ere ageriko publizitatea egiten dio bere foroetan, bereziki ingelesez. Hegazkin konpainiak atzean egote hutsak argi erakusten du atzerriko turismoa sustatu nahi dela, eta horri lotuta, bistakoa den anekdota bat: Urzelaik liburuaren azaltzen duenez, festivalaren iraganeko edizioen batean merkeagoa zen abonua Londresen erostea Euskal Herrian erostea baino. Abonu horiek *pack* delakoa ere bazekarten, eta horiek funtzionatzen jarraitzen dute oraindik: hiru eguneko musika jaialdia Kobetamendin, surf ikastaroa Zarautzen eta joan-etorria Iruñera, Sanferminetara. Sanferminen bueltako egunetan antolatzeari ez da kasualitate hutsa, aitortua da Bilboko Udaleko ordezkarien partetik.

“Atzeritarrak erakartzeko artefaktu bihurtu dira”, dio Urzelaik. Transformazio oso agerikoa izan da: “Jatorrian asmo eraldatzaile eta kasu askotan iraultzaileak zituen artefaktua, bilakatu da asmo horien kontra datorren zerbait, asmo horiek zapuztera datorrena, oztopatza”.

BBK Live-n atzean dagoen Last Tour enpresa aski ezaguna da Hego Euskal Herrian, eredu bereko hainbat makroekintza antolatzen baititu. Kontuan hartu beharreko agentea da, ez bairik gabe. Besteak beste, Donostia Festibala antolatu dute orain arte, Azkena Rock jaialdia –hor hasi zen dena, hor egin zuten jauzia–, Santaspascuas kudeatzen dute Iruñean, BIME, Bilboko La Merced eta BilboRock-en sustatzaile ere badira, Bilbon areto bat irekitzekotan dira jatetxe zerbitzuarekin, eta horrez gain, editorial eta disko zigilu bana daukate.

Euskal Herriko instituzioekin duten harremana “esanguratsua” dela dio Urzelaik, enpresa pribatuak “beste inork ez dituen erraztasun guztiak” jasotzen dituelako: “Last Tour-ekoek antolatzen duten Herrian eta Hirian jaialdi txikia-

goekin gertatu dena oso agerikoa da: edozein herriko auzotan antolatu dezakete haien egitasmoa erraztasun guztiekin. Kolektiboak eta bertako eragileak ez zaie uzten halako ezer antolatzen – itsaso alboan, ondare naturalean edota baldintza jakin batzuetan –, eta etortzen da enpresa pribatu bat, montatzen du berea, instituzioek finantzatuta, eta hemen ez da ezer gertatzen".

Doan eskaintzen dira sarri, gainera, halako ekitaldiak. BIMEren kasua agerikoa da, debaldekoak baitira kontzertuak, eta horren atzean dagoen antolakuntza –gastua edo inbertsioa– ez da nolana hikoia. Urzelai: "Nork ordaintzen du? BIMEren kasuan, Etxepare Institutuak, Nafarroako Gobernuaren Turismo Sailak... Eta musika taldeei bakoitzak ordaintzen dio. Hau da, Etxeparek ordain diezaiokete bati, eta beste bati Nafarroako Gobernuak. Zenbat? Erakunde bakoitzaren arabera. Ez dagoela irizpide bateraturik, alegia".

Jendeari kezka eragin beharko liokeen auzia dela uste du Urzelai: "Erakundeak eta Last Tour, bistako engranajea da, elkar ongi eutsita daude eta, haien irizpideetan, ongi funtzionatzen dute. Ez dakigu oso ondo non amaitzen den bi horien arteko harremana". Ezagun da Last Tour-eko arduradunak 2019ko hauteskundeetan botoa eskatu zuela EAJrentzat.

BBK Live-ren edizioaren batean merkeagoa zen Londresen erostea abonua Euskal Herrian baino

INSTITUZIOEN PARTE HARTZEA

Erakunde publikoen laguntzarik gabe, makrojaialdiek ez dute sostengurik. Zer esanik ez Euskal Herrian antolatzen direnek, Espainiako Estatuko jaialdi "handien" aldean gehiago jasotzen dute-eta. BBK Livek milioi t'erdiko laguntzak jasotzen ditu urtero, gutxi gorabehera, aurrekontu guztiaren %15-20 inguru; Azkena Rock jaialdian ere, bost eurotik bat erakunde publikoek jartzen dute. Zuzeneko dirua da hori, asko baita zeharka jartzen dena: autobus zerbitzu bereziak, munizipalen lanaldi gehigarriak, garbitzaileen ezohiko lana... Horiek denak, BBK Liven kasuan, Bilboko Udalak jartzen ditu.

Aipatu dugu lehen: inbertsio funtsek muturra sartu dute musika jaialdi handietan. Esaterako, halako putre batek erosi berri du Galizian egiten den Resurrection Fest jaialdi ezagunaren enpresa, zeina Viña Rock eta Tsunami Xixón festivalaren jabe ere baden. Galiziakoak eta Asturiaskoak metala, punka, post-punka eta hardcorea dute oinarri; aintzat hartzekoak dira genero horiek historikoki izan duten lotura politikoa, askotan anarkismotik ere gertu kokatuta.

Adierazgarria da Xixóneko jaialdiarekin gertatu dena: Vox sartu da udal gobernuan –festa gaien ardura du– eta harekin bildu dira antolatzaileak, beharrezko dituzten diruak eskuratzeko. Alegia, Vox-ek kudeatzen duen sailak finantzatzeko duela funts putre baten menpe dagoen punk festivala. Bi musika taldek esan dute ez dutela bertan joko, eta polemika apaltzen eta atzeko atletik bideratzen ahalegindu dira zalaparta sortzea komeni ez zaien eragileak.

ZALEEN OSASUNA: ANTSIETATEA

Esperientzia ahaztezina izango da guztia, oso cool dena, baina komeni da oinak lurrean jartzea. Izan ere, zaleen osasunarekin negozioa egiten da, zaleak eurak jabetu gabe sarri. Dena esaten du muturreko adibide honek: iaz, Bartzelonako Primavera Sound jaialdi entzutetsuan egon zen bisitari batek bere mugikorre-

MAD COOL

Madrid kanpoaldean, Espainiako auzorik txiroenetakoa den Villaverde barrutian egiten da, etxebizitzetatik 300 metro eskasera. "Kultur Hiria" eraiki du bertan Madrilgo Udalak, egonkorra izango den zerbait, Mad Cool-etik harago, 100.000 lagun inguru elkartzeko moduko espazioa. Hilabete bakarrean zazpi emanaldi handi dituzte programaturik.

Garraio publikoaren eskaintza murrizta da, eta egun konkretuetan soilik handitzen dute. Taxi eta Uber moduko autoez josi ohi zaizkie kaleak halako egunetan. Eta zarata: 100.000 pertsona, asko turistak, halako auzo batean eta festa giro betean edukitzea, bizikideratzarako eta auzokideen deskantsurako oso kaltegarria dela salatu dute.

Antzerako kexak plazaratu dituzte Bilboko Kobetamendi inguruko bizilagunek: garraioa, irisgarritasun eskasa eta zarata.

Kapitalismoa barruraino sartu da festibaletan

Nando Cruz (Bartzelona, 1968) kultur kazetaria da, musikan eta musika jaialdietan espezializatua, eta kultur ekintza alternatiboen kronikagile nabarmendua. Aurten, *Macrofestivales. El agujero negro de la música* (Makrofestibalak. Musikaren zulo beltza) liburua kaleratu du; kontsumo eredu masiboen ikuspegi kritikoa du adierazgarri.

 ELOI LATORRE

 VICTOR SERRRI

 Directa

Elkarrizketa hau Directa-k argitaratu du, eta CC BY-SA lizentziari esker ekarri dugu.

Zer da eta zer ez da makrofestibala? Zerk bereizten ditu kulturalki osasuntsua den ekimen bat eta “musikaren zulo beltza” gisa definitzen duzun hori?

Muga, esango nuke, topaketaren esperientzia erabat gozatzea ezinezkoa den une horretan hasten da. Bi sintoma argi daude. Batetik, pantailen presentzia dago: antolatzaileak esaten ari zaizkizu saldu dizun sarrera horrekin ezin dizula ziurtatu musikaz gozatu ahalko duzunik, hau da, kasu batzuetan ezingo duzula oholtza ikusi ere egin, ezta musika gertu sentitu ere. Bestetik, gehiegizko eskaintza, ekintzak gainjartzea: taldeen zerrenda hain da zabala, errealitatea dela ezin duzula eskaintzaren bi herenera bertaratu, hautaketa egin behar duzula. Kartel handi horrengatik ordaindu duzu eta hiru kontzertutik bat ikusi ahal duzu. Iruzurra da, lapurreta.

Liburuan aipatzen duzu, hain zuzen, gaineskaintzaren saturazioak antsietatea sortzen duela jendearengan. Ez dakit zeure buruari galdetu ote diozun zergatik jarraitzen duten eredu hori sustatzen, argi baitago publikoarentzat arazotsua dela.

Promotoreek badakite hori dela denborarik laburrenean diru gehien ira-

bazteko modua. Jakin badakite ikuslearentzat esplotazio hori ez dela esperientziarik onena, ezta artistentzat ere ordu erdi eskaseko kontzertuak eskaintzea, baina errentagarriena zaie. Geroz eta talde gehiago ekarri, orduan eta garestiago jar ditzakete sarrerak. Taldeak bildu, bildu, bildu... Ahalik eta jende gehien erakartzeko. Hazkundera amaigabeko gaia da. Kapitalismoa jaialdien munduan sartu da, barruraino sartu ere, eta promotoreek hazten

jarraitu behar dute, pastela beste batek eramanez ez dezan.

Urteak dira jaialdien “burbuilaz” hitz egiten dela, hazi eta hazi, jasanezin bihur daitekeen eredu delakoan. Gerta daiteke halakorik? Birdimentsionatzeko ideia, guztia murriztekoa, txikitzekoa, pandemian zehar kantilena modukoa zen, baina behin garai hura pasatu dugula, bistan geratu da hori ez zela ideia besterik, ez zegoela

benetako intentzio eta asmorik. Pandemiaren ostean berreskuratu nahi izan da pandemiaren galdua dena.

Uste dut jendea nekatzen eta nazkatzen ari dela jaialdi mota jakin batzuekin. Jendea gogaitu da beti talde berberak ikusteaz, eta beti jaialdi berrean dagoen sentsazioa edukitzeaz. Eredua bera neketsu bihurtzen hasi da, baina ez dakit burbuila lehertzera helduko den.

Tankera are handiagoa hartzen jarraituko dute Espainiako Estatuko jaialdiek: nazioarteko inbertitzaileak sartzen ari dira indar handiagoz, Espainiako Estatua ari da zirkuitu handien herrialde bihurtzen, eta hori egin badute, funtzionatzen jarraituko duela pentsa dezakegu.

Zergatik hautatu dute Espainia? Eguraldiak eta klimak eragina du?

1990eko hamarkadan dezente joaten nintzen Ingalaterrako jaialdi handietara. Hiru egun irauten bazuten, euria egiten zuen bi egunetan. Benicàssim (Valentzia) egiten den FIB jaialdiaren sortzaileak Ingalaterrako jaialdi horietara joaten ziren, eta esana dute han sortu zitzaizela ideia. Klimak lagundu du jaialdiak eta jendea erakartzen, baina uste dut laster jaialdien kontra etorriko dela larrialdi klimatikoa, geuk ere jasan ezin ditugun tenperaturak gero eta ohikoagoak izango baitira.

Duela urte batzuk, makrofestibalek ingurumen jasagarritasunaren aldeko konpromisoa adierazi zuten adierazpen publiko batean. Badu sinesgarritasunik?

Zenbat eta gehiago hitz egin jasagarritasunaz, horrek esan nahi du orduan eta kontzientzia txarragoa dute. Izan ere, makrofestibala, definizioz, jasagarritasunaren antitesia da, errentagarria izateko pertsonen fluxu handiak sortu behar dituen jarduerak baita, eta horrek arrasto ekologiko ikaragarria uzten du. Eszenatokietan LED bonbillak jarrita ere, kaltetzen denaren %75 publikoak eragiten du. Jaialdi bat antolatzen duzunean eta esaten duzunean "AEBetako artista handi bat etortzea nahi dut eta ez dezala Europako beste tokietan jo", jende-fluxuak eragiten ari zara, Europako jendeari hona etortzeko esaten. Horixe bera da jaialdi guztien logika: eskusibotasuna.

ko osasun aplikazioko kaptura bat igo zuen sareetara, "ordubete eta hamazazpi minutu deskantsatu dituzu ohean, eta 36.000 pausu egin egun hauetan".

Frogatuta dago gehiegizko neke fisikoak kalteak eragiten dizkiola osasun mentalari, zentzuzko erabakiak hartzeko edota emozioak garatzeko gaitasunari. Horretan jarri du azpimarra Nando Cruz kazetariak. "Musikariek eta zaratariek gabeko minutuak oxigenoa dira norbere buruarentzat zein musikarentzat berarentzat". Jakina, antsietatea eragiten du horrek, eta osasun arazoak sor daitezke bereziki maratoiaren hurrengo egunetan. Eredu masiboaren beraren ezaugarrietako bat da, ordea: kasurik onenetan, arratsaldeko laurretan hasi eta goizeko seiak arte irauten duten egun luzetako musika emanaldiak dira, kontzertu bat amaitu eta segundo eskasera bestea hasi ohi da, atsedenek gabe.

Antsietateaz eta emozioez hitz eginda, doktore tesi bat aipatu behar da, Jordi Oliva kultur kudeatzailearena, 2021ekoa. BBK Live eta Donostiako Musika Hamabostaldia alderatu zituen, hirurehun bat bisitariri inkesta pasatuta, karga emozionalari buruzkoa. Emaitzarik positiboan Musika Hamabostaldian jaso zituen, eragin positiboa denboran luzeagoa zelako, eta egun batean kontzertu bat, ganoraz, eserita eta deskantsaturik ikustea dezente hobea delako ordubete irauten ere ez duten zortzi emanaldi bata bestearen atzetik, zutik, eguzkitan eta gutxi deskantsaturik ikustea baino. BBK Liveko bisitariak argi zioten tentsioa, ilara luzeak, nekea, aglomerazioa eta masifikazioa etsigarriak zirela, baina horien gainetik itzul zitezkeela.

Horrez gain, musika eta arte diziplina bere horretan "bizitzeko", gozatzeko, tokirik okerrenak ere badira festibal handiak Cruz eta Urzelai adituen iritziz. Batik bat, asko, ordu erdi eskaseko kontzertu direlako. "Agian denborarekin ikusten zoazen kontu bat da, baina behin argi ikusita, nazka hartzen zaio", dio Cruzek liburuan. Agian, noizbait, lehertuko du burbuilak. ●

LAN BALDINTZAK: PREKARIOA BEHAR ZUEN IZAN

Kapitalismoaren adierazpen gorenena. Helburu horiek betetzeko funtsezko elementua falta da: lan indarraren esplotazioa.

Datuak ez dira argiak eta bista-koa da zergatia. Iaz, hainbat hedabide publiko egindako zifren arabera, BBK Live-ren bueltan lau mila langile inguru aritu ziren lanean.

Eszenatokiak: Presaka muntatu ohi dira, behar baino langile gutxiagorekin eta eguzkipean. Oholtza erori zen iaz Espainiako Estatuko bi lekutan: Valentzian, Medusa festibalean, pertsona bat hil eta hogeiki ikusle zauritu ziren; eta Compostelan, O Son Do Camiño jaialdiaren muntaketan, hogeiki langile harrapatu zituen azpian.

Ostalaritza: Zortzi orduko lanaldia sinatzen dute kontratuan, baina hamasei ordu egitera ere iristen dira. Eragin Bilbo mugimenduak eta LAB sindikatuak jakinarazi zuten, ordua lau euro inguru ordaindu zieten, batzuei gutxiago, azpikontratutako enpresaren arabera.

Stand-ak: Festibalaren babesle ziren *stand* komertzialetan egin zuen lan Xabierrek, *El Diario*-k jaso zituen bere hitzak. Egunean zortzi orduko lanaldia sinatu zuen; hiru egunetan 45 ordu egin zituen lan. Bost euro ordaindu zioten ordua.

Sarrera-irteerak: Eguzkipean, itzalkin baten azpian ahal bazen, hamabi orduko lanaldiak egiten zituzten. Jende trafikoa txikia bazegoen, garbiketaren edo segurtasunaren lagundu behar izaten zuten.

Segurtasuna: *El Diario*-k jaso zuenez, pertsona batek 49 ordu egin zituen lan hiru egunetan. Alegia, egunean hamasei ordu baino gehiago. Behin jaialdia amaitutakoan sinatu zuen kontratua: dokumentuaren arabera, lau ordu egin zituen lan; gainontzeko 45ak gutun azal batean jaso zituen beltzean. Ordua bost euro.